

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Josefine Hjalte

”Det är en svår sak att döma enom från livet”
Ideologin bakom Göta Hovrätts användning av leutation år 1634 till
1697

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Per Nilsén

Termin: HT2020

Innehåll

KURZFASSUNG	1
SAMMANFATTNING	2
1. INLEDNING	3
1.2 Syfte	3
1.3 Avgränsning	4
1.4 Metod	4
1.5 Material	5
2. IDEOLOGI OCH MENTALITET UNDER 1600-TALET	6
2.1 Naturrättens ställning under 1600-talet	6
2.2. Romersk rätt och naturrätt i svensk rättskipning	7
2.3 Gud och religion	9
2.3 Ståndssamhället	9
3. DOMARENS ARBITRIO	12
3.1 En prudens man – Domarens personliga egenskaper	13
3.2. Arbitrio under 1600-talet	13
4. GÖTA HOVRÄTT	15
4.1. Hovrättens sammansättning	15
4.2. Assessorerna – vilka var de	15
4.3 Ex aequo et bono – domar och förmildrande omständigheter	16
4.3.1. Lille Sven	17
4.3.2 Claras tvegifte	17
4.3.3. Hovrätten, Gud och Bibeln	19
5. DISKUSSION OCH ANALYS	20
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	23

Kurzfassung

Im Jahre 1608 wurde zum schwedischen Reichsgesetz das sogenannte *Appendix* hinzugefügt. Dies war ein auf dem mosaischen Gesetz der Bibel gegründeten Strafrecht, wodurch eine Vielfalt der Delikte mit dem Todesurteil bestraft worden war. Als im Jahre 1614 der erste Appellationsgericht (Sch. *Hovrätt*) eingerichtet wurde, fiel es diesem zu, jedes Todesurteiles der nachgeordneten Gerichte zu überprüfen. Unter den Zuständigkeiten der Appellationsgericht war es, das Urteil aufzuheben oder zu ändern, Lat u. Sch *leutation*. Das Gotische Appellationsgericht (Sch. *Göta Hovrätt*), welches Verfahren in dieser Arbeit behandelt wird, wurde im Jahre 1634 eingerichtet.

Von 1634 bis 1697 werden fast drei Viertel der Todesurteile, die das Appellationsgericht zugestellten worden war, aufgehoben. Auf welche Gründe so viele der Todesurteile aufgehoben werden, steht in dieser Arbeit zu antworten. Vor allem werden die ideologischen Motive hinter die Beschlüsse des Appellationsgerichtes in der Frage gestellt. In der Arbeit wird auch der Einfluss naturgesetzlichen Ideen auf dem Selbstbewusstsein der Richter gezeigt, insoweit der reinen Vernunft, Lat. *arbitrio*, des Richters als Grund des Appellationsgerichtsurteiles verwendet wird. Darüber hinaus werden auch der Einfluss der Rolle des Richters als solches und der Tugenden, die er idealerweise besitzen sollte, auf das Rechtsbehelf diskutiert bzw. beurteilt.

Die für Änderungen, *leutation*, notwendige oder genügende Zustände werden auch präsentiert; beispielsweise Unverstand und Armut. Zusammenzufassen soll gesagt werden, dass schwedisches Gesetz als *ut in pluribus* geltend, die allgemeine Meinung war, bzw. dass naturgesetzliche Grundsätze vor allem als „Gottesurteil“ manchmal funktioniert haben, und, zuletzt, dass die Vernunft der Richter als Grund für Rechtsbehelf verwendet worden war.

Sammanfattning

År 1608 infördes Appendix. Appendix var en strafflag baserad på den mosaiska lagen och följde Bibelns straff där ett flertal brott bestraffades med döden. 1614 inrättas den första av Sveriges hovrätter och får till uppgift att bland annat se över alla underrätters dödsdomar. I hovrättens befogenheter ingick leutation vilket innebar att de kunde mildra det i lagen föreskrivna brottet. År 1634 inrättas Göta Hovrätt vilket är den hovrätt vars praxis står i fokus i den här uppsatsen.

Mellan år 1634 och år 1697 mildrar Göta Hovrätt nästan tre fjärdedelar av alla de dödsdomar som inkommer till dem. Varför man valt att leuterera en så stor andel är den fråga som besvaras i uppsatsen. Fokus ligger på de ideologier som låg bakom hovrättens agerande. I uppsatsen visas hur naturrättsliga idéer om en högre av Gud bestämd och för alla gällande lag rättfärdigade domarnas användande av sitt egna förnuft, sitt arbitrio, som grund för leutation. Vidare diskuteras hur den roll som en domare ansågs ikläda sig och de värden en bra domare skulle personifiera alla rättfärdigade leutationen.

I uppsatsen presenteras även exempel på vilka slags omständigheter hovrätten fann vara grund för leutation. Där kan nämnas som de mest återkommande fattigdom och oförstånd. Det presenteras även exempel på när hovrätten helt frångått lag och bestraffning för att enbart lyssna på förnuftet.

Sammanfattningsvis kan man säga att synen på den svenska lagen som gällande ut in pluribus, tron på domarens arbitrio och den naturrättsliga tron att man genom att lyssna på sitt av Gud givna förstånd kunde finna det rätta i varje enskilda fall låg bakom Göta Hovrätts flitiga användning av leutation.

1. Inledning

”Det är en svår sak att döma enom från livet. Man måste noga skärskåda alla omständigheter i ett mål ... nöjde man sig med att bara observera lagar och resolutioner efter bokstaven, då vore det lätt att sitta i hovrätten”

– Axel Oxenstierna¹

1608 inför Karl IX en ny strafflag. Strafflagen, som kom att kallas Appendix, var en strafflag som byggde på den mosaiska lagen och straffen var stränga. Att brottslingen skulle ”döden dö” var en vanlig bestraffning och började gälla för ett flertal brott däribland hor, hädelser, förbrytelser mot föräldrar och tidelag. Tillämpningen av lagen ansågs dock vara ”kaotisk” och för att få ordning på detta inrättades 1614 Svea Hovrätt som den första av Sveriges hovrätter. Hovrätten fick enligt rättegångsordinantian från samma år till uppgift att utöva tillsyn och kontrollera underrätterna.² I uppgiften ingick att kontrollera alla dödsdomar som underrätterna utdömde och sedan antingen fastställa eller mildra domen. Svea Hovrätt efterföljdes av Åbo Hovrätt 1623, Dorpat Hovrätt 1630 och slutligen Göta Hovrätt år 1634.³

1600-talets straff var stränga och dödsdomarna många och hovrätterna saknade inte arbete. Det är dock en anmärkningsvärt stor del av dödsdomarna som mildras i hovrätten och då inte på grund av att folk var oskyldigt dömda, även om det också förekom. Av 1342 dödsdomar som inkom till Göta hovrätt mellan 1635 och 1699 upphävdes 982. Orsakerna till varför hovrätten valde att mildra eller omvandla straffet är inte alltid helt klart då hovrättens motiveringar ofta var kortfattade. Det syns dock en tendens från hovrättens sida att mildra domarna och genom dem mildra rättssystemet som helhet.

1.2 Syfte

Syftet med uppsatsen är att se varför Göta Hovrätt i nästan tre fjärdedelar av alla fall mellan 1634 och 1697 valde att frångå lagens bokstav. I uppsatsen ska undersökas vilken ideologi och synsätt på religion och domarens roll som låg till grund för mildrandet av dödsdomarna samt vilka omständigheter hovrätten angav som skäl till leutation.

---

¹ Citat från Axel Oxenstierna i SRP 1936 s 622 återgett av Thunander R.(1993) i *Hovrätt i funktion*, sida 171.

² Thunander R. sida 1-12.

³ Jägerskiöld S. sida 223.

1.3 Avgränsning

Fokus under uppsatsen ligger främst på Göta Hovrätts domar och den forskning som bedrivits kring dem då källtillgången är bättre för Göta Hovrätt än för Svea, Åbo och Dorpat. De flesta av Svea Hovrätts domar från 1600-talet förstördes nämligen under slottsbranden 1697 och domarna från Åbo under 1600-talet har också förstörts genom diverse bränder.⁴

Den tidsperiod som undersöks är främst 1635 till 1697. Anledningen till detta är att Göta Hovrätt inrättades först 1635. I den mån tiden innan 1635 berörs är det i översiktliga kommentarer om tankarna bakom hovrätternas inrättande. Uppsatsen slutar 1697 då Karl XI dör. Hans efterföljares, Karl XII, tid räknas visserligen till karolinernas, men Karl XII:s rättsuppfattning skiljde sig från hovrätternas och tidigare regenters praxis och kan därför inte anses särskilt representativ för tiden.⁵ Efter Karl XII:s död inleds frihetstiden och upplysningens århundrade för med sig helt nya tankar och idéer och en undersökning av även den tiden skulle bli allt för bred för uppsatsens omfång. Denna uppsats stannar därför vid Karl XI:s död.

En viktig aspekt gällande hovrätten och brottmål är i vilken mån de kunde referera brottmål till kungen. Hur ofta det förekom och vilka skäl som låg bakom kommer dock inte gås igenom i den här uppsatsen då det inte finns utrymme att diskutera detta. Det är dock fördelaktigt om läsaren har i åtanke att det inte alltid var endast de som satt i hovrätten som påverkade målets utgång.

1.4 Metod

Den metod som ligger till grund för uppsatsen är rättssociologi. Rättssociologi definieras av Håkan Hydén som en metod för att undersöka relationen mellan rätt och samhälle och hur samhällseliga förhållanden påverkat rättsbildning och rättstolkning⁶, vilket är just vad denna uppsats syftar till. För att på ett meningsfullt sätt uppfylla syftet med uppsatsen måste rättssociologi vara utgångspunkten för att belysa hur den då gällande rätten tillämpades och hur tillämpningen påverkades av uppfattningar i samhället.

I vissa delar av resonemanget kommer en rättshistorisk metod sammanflätas med rättssociologi.

---

⁴ Thunander, R. sida 18-19.

⁵ A.a. sida 112-113.

⁶ Hydén, H. sida 207.

1.5 Material

Materialet som ligger till grund för uppsatsen har främst varit doktorsavhandlingar som behandlar olika aspekter av 1600-talet. Utöver doktorsavhandlingarna har även förstahandskällor från 1600- och 1700-talet använts i form av texter av Agneta Horn och David Ehrenstråle. Trots att varken Horns eller Ehrenstråles texter har direkt med rättsskipning och domsluten i brottmål under 1600-talet att göra så ger de en bild av mentaliteten hos de människor som levde då, även om det endast rör sig om mentaliteten hos samhällsgrupperna högadeln och nyadlade akademiker. Just de samhällsgrupperna är relevanta för den här uppsatsen då det främst var högadeln och nyadlade (eller blivande adlade) som dömde i hovrätten.⁷

Gällande den faktiska rättstillämpningen under 1600-talet har Thunanders avhandling om Göta Hovrätt i funktion använts som den främsta källan, både när det gäller hovrättens uppbyggnad, statistik över domarna och de faktiska domarna. Anledningen till att en andrahandskälla använts istället för förstahandskällor som finns är för att det under coronapandemin inte är möjligt att resa varken till Jönköping eller till Riksarkivet.

---

⁷ Odencrantz, J.

2. Ideologi och mentalitet under 1600-talet

I sin avhandling *Det hotade huset* konstaterar Peter Englund att ”människor låter inte sina handlingar styras av den sociala verkligheten; de handlar istället i enlighet med de föreställningar de har om denna verklighet.”⁸ För att få en djupare förståelse för varför hovrättens män dömde som de gjorde måste vi alltså förstå vilka föreställningar de hade om världen. Vilka ideologier var stora, vilka auktoriteter lyssnade man till och hur såg man på livet och människorna är alla frågor som måste besvaras för att förstå skillnaderna mellan lagens bokstav och hovrättens dömmande.

2.1 Naturrättens ställning under 1600-talet

En av de starkast befästa idéerna under 1600-talet är idén om naturrätten.⁹ Naturrätten som idé växte fram under antiken och anses ha Aristoteles som upphovsman, och då med tanken att det fanns en rätt som gällde för alla människor i Alexander den stores rike.¹⁰ Naturrätten fortsatte att vara viktig under antiken och beskrevs av Cicero på följande sätt: ”*Det finns en sann rätt, nämligen det rätta förnuftet, som är i överensstämmelse med naturen (recta ratio naturae congruens). Den sträcker sig till alla människor, den är beständig och oförgänglig. Genom att befalla kallar den till plikten, genom att förbjuda avskräcker den från felsteg. Men det är inte förgäves den befäller och förbjuder goda människor eller rör de onda genom att befalla och förbjuda. Det är varken tillbörligt att upphäva denna rätt eller tillåtet att delvis utbyta den, och inte heller kan den i sin helhet avskaffas.*”¹¹ Ciceros tanke om naturrätten som en ursprunglig, oföränderlig rätt som vägleder människor genom livet levde kvar, bland annat genom kejsar Justinianus *Institutiones*,¹² och sammankopplades till slut med kristendomen. Den tydligaste förklaringen av hur antikens naturrätt, som uppkom långt före kristendomen, hängde ihop med Gud gavs av Thomas av Aquino. Thomas av Aquino (ca 1225–1274) ansåg att *lex naturalis humanum* var den moraliskt gällande rätten för alla människor och hade sin grund i Guds gudomliga lag och människans kunskap om denna. Naturrätten gav människan dess moraliska kompass och förstånd att handla rätt.¹³

---

⁸ Englund, P. (1989), *Det hotade huset*, sida 17.

⁹ Se t.ex. Lindborg eller Strömholms texter.

¹⁰ Lindborg, R. sida 99.

¹¹ A.a. sida 103-104.

¹² A.s.

¹³ Strömholm, S. sida 86.

Under 1600-talet vidareutvecklas naturrätten av Hugo Grotius (1583-1645). Hans tankar kom att få stort genomslag under hans levnad och av efterföljande jurister som Samuel Pufendorf.¹⁴ Albert Brimo framförde tanken att Grotius med naturrätten avsåg den mänskliga naturen med betoning på det förnuft alla människor fått från Gud.¹⁵ Trots att Grotius tar fasta på människans natur mer än på det gudomliga är hans naturrätt fortfarande baserad på kristendomen även om det enligt Strömholm blev en brytning mellan naturrätt och den katolska teologin. Skillnaden mot tidigare naturrätt är att Grotius ansåg att naturrätten härstammade från en naturlig rättsordning så stark att inte ens Gud kan ändra på den. Gud vill inte heller ändra naturrätten då vilja och förnuft är i total harmoni hos Gud och Gud inte kan vilja annat än det rationella. På så sätt är naturrätten en spegling av Guds vilja och genom att följa naturrätten och sitt förstånd följer människor Guds vilja. Strömholm ifrågasätter dock att Grotius skulle vara först med den tolkningen av naturrätten, utan menar att liknande resonemang återfinns hos Thomas av Aquino och Francisco de Vitoria.¹⁶ Delar av Grotius resonemang kan alltså anses vara väl etablerade tankar under 1600-talet och var förmodligen något som lärdes ut redan innan Pufendorf och hans samtida kollegor influerades av Grotius.

Naturrättens starka ställning under 1600-talet kan delvis förklaras genom respekten för auktoriteter. Såväl Grotius som Pufendorf och Johannes Schefferus hänvisar ofta till antika tänkare, i synnerhet Cicero, som hade en särställning på grund av hur hans resonemang passade in väl med kristna ideal.¹⁷ En annan anledning till naturrättens starka ställning under den senare delen av 1600-talet förklaras av professor Heikki Ylikangas som en följd av maktskiftningarna från högadel och riksråd till kungen och tjänstemannaadeln.

2.2. Romersk rätt och naturrätt i svensk rättskipning

Under 1600-talet började en allt starkare reception av romersk rätt i Sverige. Den romerska rätten ska till slut under senare delen av 1600-talet ha fått ett sådant genomslag i hovrätternas rättskipning, via bland annat de assessorer som studerat utrikes, att Karl XI ansåg sig behöva påminna hovrätterna i skarpa ordalag om vikten av att använda sig av inhemska rätt och ”det förpliktigande i lagens bokstav.”¹⁸ Receptionen av romersk rätt och framförallt tysk-romersk rätt kan enligt Ylikangas förklaras dels genom de svenska erövringarna under 1600-talet och

---

¹⁴ A.a. sida 83.

¹⁵ Brimo, A. sida 85.

¹⁶ Strömholm, sida 86-87.

¹⁷ Lindborg R. sida 128.

¹⁸ Ylikangas, H. sida 145.

dels den föråldrade svenska rätten och dess luckor.¹⁹ Innan trettioåriga kriget hade Sverige varit ett ganska isolerat rike utan större intressen för och kontakt med kontinenten. När Sverige sedan förvandlades till en stormakt ville svenskarna inte visa sig sämre än andra och man influerades starkt av kulturella strömningar i Centraleuropa.²⁰ Ju mer man befann sig utrikes, oavsett om man studerade, representerade eller krigade, desto mer kom man i kontakt med romersk rätt. När den egna lagstiftningen inte ansågs tillräcklig fyllde man istället ut med romersk rätt. Att just romersk rätt aktades var enligt Jägerskiöld på grund av dess starka ställning som auktoritet. Den ansågs genom sin höga ålder vara den mest utvecklade rätten.²¹

Ylikangas har en mer cynisk inställning till det hela och menar att den romerska rättens reception till stor del hade att göra med att den passade väl in med högadelns önskan om att inte underminera sin egen ställning. Genom att ge hovrätten friare händer och på så sätt låta rätten utvecklas utan att behöva lagstifta undvek man att behöva kompromissa med de andra stånden och kunde på så sätt behålla sin starka ställning. Under 1680-talet stärks kungens makt och högadelns försvagas och den romerska rätten börjar ge vika för naturrätten. Som Ylikangas påpekar så sammanfaller den romerska rättens uppgång och fall med högadelns maktperiod, så pass väl att det enligt honom inte kan vara en slump. När Karl XI ville göra sig enväldig fick han stöd mot högadeln av tjänstemannaadeln som då samtidigt började förespråka vikten av lagens bokstav och naturrätt.²²

Tjänstemannaadelns negativa inställning till den romerska rätten och annan främmande rätt och förkärlek för den något vagt formulerade naturrätten avspeglas tydligt i David Nehrman-Ehrenstråles (1695-1769) inledning till *Den Swenska Iurisprudentiam Civilem*. I den skriver Nehrman följande ”Förnemligast har jag budit til, at, utan blandning af främmande Stadgar och meningar, tydeligen wisa hwad Sweriges Lagh förmår; och thet på sådant sätt: att jag lagt Naturens Lagh, som allom kunnig är, til grund; Men i the måhl, som thenna ey föreskrifwer något wist och oemothsäijeligit, har jag anfört Sweriges Lagh och Laga Stadgar.”²³ Nehrman, som i allra högsta grad tillhörde tjänstemannaadeln, då han adlades för sina akademiska insatser, var själv aktiv under frihetstiden och var inte med under högadelns stormaktstid, men illustrerar tydligt hur inställningen till rätten svängt. Han trycker vidare på att den som förlitar

---

¹⁹ A.a. sida 145.

²⁰ Se Ullgrens biografi om MG de la Gardie

²¹ A.a. sida 148-149.

²² A.a. sida 150-151.

²³ Nehrman, D. sida 2.

sig på Institutiones och den romerska rätten”arbetar mycket fåfängt, fattar orichtiga begrep om många saker, och finner flera swårigheter wid Svenska Lagens uthtolckande.”²⁴

Då tjänstemannaadeln stöttat Karl XI så var de också de som fick förtroendeposter såsom platser i hovrätterna och den attityd mot främmande rätt som Nehrman representerade fick därmed representanter i hovrätten.²⁵

2.3 Gud och religion

Hur mycket människorna under 1600-talet förlitade sig på Gud och hur de uppfattade sin omvärld tydliggörs av Agneta Horns självbiografi. Redan på den första sidan är tilliten till Gud dominerande och hon beskriver hur ”Gud hjälp mig min svåra och mycket vedervärtiga lefvernesvandring så till att igenomvandra, att det måtte lända hans heliga namn till lof, pris och ära”, ber Gud visa faderlig omsorg och ”Dig, Gud, min högsta tröst och tillflykt i all min nöd, dig befaller jag mig till lif och själ.”²⁶ Gud och tilliten till honom genomsyrar hela levnadsbeskrivningen. Inställningen till jordelivet som en enda lång bedrövelse med Gud som enda räddning är Horn inte ensam om. Peter Englund bekräftar i sin bok om Erik Dahlberg bilden av ett samhälle där Gud och religion genomsyrar allt; ”Världsalltet var (...) en levande organism, genomträngd av en i allt verkande världssjäl: Gud.” Horns pessimistiska syn på livet var också något som delades av de flesta: ”Livet var en prövning, en plåga att förlösas ifrån och människornas värld en skuggomfluten jämmerdal, usel och eländig.”²⁷

Synen på livet som något som måste genomlidats och tron på ett liv efter detta präglade varje del av livet. Handla rätt och riktigt och du får din belöning; fela och människan och världen straffas. Rädslan för Guds bestraffningar går igen i införandet av den mosaiska strafflagen och hur man förhöll sig till kristna värderingar i hovrätten kommer diskuteras nedan.

2.3 Ståndssamhället

Ett av 1600-talets mest utmärkande drag var synen på samhället som en hierarkiskt ordnad enhet där samhällets uppbyggnad var en del av Herrens skapelseordning.²⁸ Samhället var indelat i fyra stånd: adel, präster, borgare och bönder, där alla hade sin roll att spela. För ett fungerande samhälle var varje stånd tvunget att utföra sin av Gud givna uppgift. Stånden

---

²⁴ A.a. sida 14.

²⁵ Ylikangas, H. sida 157.

²⁶ Horn, A. sida 16-21.

²⁷ Englund, P. *Ofredsår*, sida 57.

²⁸ Englund, P. *Det hotade huset*. sida 44.

liknades vid pyramider, familjer och kroppar. Alla med en viktig roll att spela i en ouplöslig enhet.²⁹

Ståndens olikheter och vikten av att behålla olikheterna demonstrerades tydligt genom jämförelsen mellan kroppen och samhället. En kropp fungerar inte om alla delar utför samma uppgifter och det gör inte heller samhället. Genom sina olikheter och uppgifter vara alla stånd beroende av varandra. Något som sågs som inte bara oundvikligt utan också eftersträvansvärt. Axel Oxenstierna uttryckte detta ett flertal gånger när hantlade om att ”såsom det ena ståndet kan intet vara utan det andra så måtte de hjälpa var andra.”³⁰ Att stånden bäst hjälpte varandra och riket när var och en höll sig på sin plats framhölls som en självklarhet av Oxenstierna: ”Men såsom stånden vore divers, som prästerskapet att predika, bondeståndet att bruka landet, borgarne att bruka deras näring, så bör var och en bliva vid sitt verk och sina privilegier.”³¹

Medan prästerna predikade, bönderna brukade landet och borgarne drev näringsverksamhet föll det på adeln att styra. Adeln var kroppens ryggrad och huvud, familjens fader och pyramidens topp. De hjälpte till med rikets styrning och det försvarade det i krig. Deras uppgift var ”att regera land och folk, skipa lag och rätt, försvara slott och fästen, föra krig emot rikets fiender och förestå krigsmakten.”³² Adelns uppgifter var inget man tog lättvindigt på utan styrandet av folk och land presenterades som en börda de tvingades bära för samhällets bästa. Deras rikedom och jordäggande var nödvändigt för att kunna tillägna sig en lång och dyr utbildning och ägna sig åt det offentliga livet. Konsumtionen adelns ställning krävde ansågs bidra till mer verksamhet för borgarna liksom böndernas produktion av mat var nödvändig för de andra ståndens överlevnad. Prästernas roll i det hela vara att sörja för själen och vaka över att alla stånd höll sig till sina uppgifter och på så sätt minska oro i samhället och risken för gudomliga straff.³³

För att den noggrant uppbyggda hierarkiska ordning skulle fungera var lydnad och hörsamhet av yttersta vikt. Precis som barn skulle lyda sina fäder skulle de lägre stånden lyda de högre. Faderns roll var i gengäld att beskydda, bestämma och straffa.³⁴

---

²⁹ Englund P. Det hotade huset. sida 27 ff och 91 ff.

³⁰ Englund P. sida 28.

³¹ A.a. sida 29.

³² A.s.

³³ A.a. sida 31.

³⁴ Englund P. Det hotade huset. sida 44 och 93.

Kraven på lydnad från folkets sida innebar inte att bönderna stod helt rättslösa. Förtryck och rättsövergrepp var inte vanligt förekommande och skedde det så kunde man ställa adelsmannen inför rätta. Domstolarna, vars sammansättning diskuteras nedan, var fullt kapabla och villiga att ge bönder rätt och bestraffa de adelsmän som misskötte sig.³⁵

---

³⁵ A.a. sida 91.

3. Domarens arbitrio

Begreppet arbitrio har historiskt sett varit ett laddat begrepp med många olika betydelser.³⁶ I denna uppsats avses med domarens arbitrio ”hans allmänna behörighet att leda processen enligt bästa förstånd.”³⁷ När arbitrio används i samband med leutation syftar det istället på fastställandet av ett alternativstraff. Domarens arbitrio och arbitrio med leutation var nära sammankopplade då domaren vid processledande förväntades låta sig vägledas efter ”bästa förstånd” för att korrekt kunna fastställa ett eventuellt alternativstraff.

Rätten till arbitrio hängde ihop med synen på rättens uppbyggnad. Nehrman beskriver det som att lagen vara uppdelad i två delar, *Ius necessarium* och *Ius arbitrarium*. *Ius necessarium* ansågs ha sin grund i Guds Lag och människan hade där inget utrymme för förändringar. *Ius arbitrarium* däremot saknade ”den grunden emedan vår Herre ej har något föreskrivit”³⁸ och där Herren inte bestämt något får domaren och lagstiftaren friare händer. *Ius necessarium* skulle dock alltid beaktas vid fastställandet av straff. Uppdelningen i två delar av lagen hade att göra med det faktum att den av människan skrivna lagen aldrig kunde vara heltäckande.³⁹ Thomas av Aquino formulerade detta som att en lag skriven av människors bara kan gälla ”ut in pluribus”.⁴⁰

Två av 1600-talets mest inflytelserika tänkare och kriminalister, Benedict Carpzov och Prosper Farinacius, ansåg en domares trohet skulle ligga rättssystemets principer och inte hos lagens bokstav. Lagen gällde bara ut in pluribus och därför ansåg Carpzov och Farinacius att domaren hade en rätt att döma efter sitt eget samvete. Kort sagt domaren hade en rätt att utnyttja sitt arbitrium.⁴¹ Farinacius beskrev 1606 det som ”en sann och allmän regel att domaren vid strafftillämpning har en av lag och rätt medgiven frihet, arbitrium, att lindra, skärpa eller omvandla straffen i enlighet med brottens kvalitet eller omständigheter.”⁴² Rätten till arbitrium ansåg han gälla oavsett om det gällde allmän, romersk eller lokal rätt.

---

³⁶ Se Bo Lindgrens diskussion om detta i *Brott och straff enligt more geometrico*. Ett kristet-aristoteliskt krav).

³⁷ Lindgren B. sida 276.

³⁸ A.a. 277

³⁹ A.a. sida 286.

⁴⁰ A.a. sida 289

⁴¹ A.a. sida 280-286.

⁴² A.a. 282

För att ytterligare förstå 1600-talets syn på lagen och domarens roll måste man även skilja på det som man beskrev som aritmetisk och geometrisk proportion. Carolus Lundius skrev 1684 att aritmetik var det abstrakta straffet, det som lagen föreskrev, och geometri var det konkreta straffet som domaren dömde ut.⁴³Bo Lindgren förklarar sammanhanget på följande sätt: ”Med aritmetisk proportion fastställer man förhållandet mellan brott och straff i lagen, men i det rättvisa handlandet strävar lagens verkställare, eller magistraten, rättvisans instrument, då han följer lagen och ålägger en person straff i det konkreta att återföra saken till en geometrisk proportion.”

3.1 En prudens man – Domarens personliga egenskaper

För att en domare skulle kunna döma efter bästa förstånd och rätt använda sitt arbitrium var han tvungen att personifiera vissa värden och ha vissa egenskaper. Den främsta av de kardinaldygder som en domare skulle personifiera var prudentia. En domare skulle vara en prudens man. Prudentia var ett uttryck för klokhet, domarens moraliska kvalitet och insikter, hans dygd och vishet. En prudens man var en man som förkroppsligade dessa egenskaper. En man med hög moral som lät sig ledas av sitt förnuft och verkade för rätt och rättvisa.

Justitia, rätt och rättfärdighet, är den andra av kardinaldygderna som en domare skulle låta sig ledas av. Den tredje var temperantia som var ett uttryck för att domaren skulle vara måttfull och inte blint följa sina egna lustar. Clementia var den fjärde dygden en domare skulle personifiera och innebar i korthet att man, under rätt omständigheter, skulle visa nåd och förlåtelse.

En domare och ett lagsystem med balans mellan de fyra dygderna var en bra domare och ett rättvist system.⁴⁴

3.2. Arbitrio under 1600-talet

1651 klagar Johannes Freinshemius, professor skytteanus, kunglig bibliotekarie och rikshistoriograf⁴⁵, över det godtycke som präglar domarverksamheten i Sverige. Freinshemius ansåg att en domare som handlade pro arbitrio följde sina egna övertygelser och handlade utan

---

⁴³ A.a. sida 294.

⁴⁴ A.a. sida 290-298.

⁴⁵ Riksarkivet

respekt för Guds lag och det allmännas bästa. En god domare skulle enligt honom handla i enlighet med orden i Romarbrevet 13:4⁴⁶ och beakta lagens bokstav och Guds rättvisa.⁴⁷

Uppfattningen att arbitrio var något negativt var Freinshemius långt ifrån ensam om. 1660 lämnade ett flertal medlemmar av adeln in riksdagsbesvär där de beklagade sig över att deras tjänstefolk inte dömdes efter lagen utan till arbitral straff.⁴⁸ Under den senare delen av 1600-talet fördöms och förbjuds ett flertal gånger. Att ”gå ifrån lagens bokstav” ansågs vara förkastligt.⁴⁹ Karl XI ansåg att arbitrio var ett kungligt privilegium. Han ansåg att endast regenten hade de egenskaper nödvändiga för rätt utförd arbitrio. Synen på arbitrio som ett kungligt privilegium ledde till den ovannämnda uppmaningen till hovrätterna att inte gå ifrån lagens bokstav.

---

⁴⁶ ty överheten är en Guds tjänare, dig till fromma. Men gör du vad ont är, då må du frukta; ty överheten bär icke svärdet förgäves utan är en Guds tjänare, en hämnare, till att utföra vredesdomen över den som gör vad ont är.

⁴⁷ Lindgren B. sida 277.

⁴⁸ A.a. sida 280

⁴⁹A.s.

4. Göta Hovrätt

4.1. Hovrättens sammansättning

När Göta Hovrätt grundades beslöts att hovrätten skulle bestå av ”en president av riksens råd, sex av ridderskapet och sex av andre beskedlige män” De sex från ridderskapet tillhörde den första, också kallad övre, klassen medan de ofrälse tillhörde den andra, också kallad nedre, klassen. Hovrätten bestod alltså av sju eller nio adelsmän samt sex ofrälse. Domar kunde fällas med endast åtta ledamöter närvarande.⁵⁰

Hovrättens president skulle, utöver att tillhöra högadeln, även ingå i riksrådets krets och utses av riksrådet eller regenten.⁵¹ Presidenten tillhörde alltså rikets förnämsta kretsar, något som resulterade i att presidenten ofta var frånvarande då denne innehade flera uppdrag samtidigt. Deras inflytande över själva dömandet var alltså begränsat.

Med presidenterna upptagna på annat håll föll det på vicepresidenterna att leda arbetet. Även de tillhörde adeln, om än inte den absoluta högadeln. Flera av vicepresidenterna satt på sin post länge, en av dem så länge som 38 år, och kan därför antas ha haft stort inflytande på arbetet. Även assessorerna satt under många år och som nämnts ovan tillhörde sex stycken adeln och sex stycken var ofrälse. Ett flertal av assessorerna adlades dock under sin tjänstetid.

4.2. Assessorerna – vilka var de

Det var en uttalad uppfattning under 1600-talet att man hade rätt att dömas av sina likar.⁵² Vikten av balans mellan de fyra stånden speglades i hovrättens sammansättning med sex adlig och sex ofrälse assessorer.⁵³ Av de ofrälse assessorerna var en övervägande del söner till borgmästare och kyrkoherdar.⁵⁴

För en tydlig bild av assessorernas samhällsposition kan man jämföra deras löner med andra samhällsgruppers. En adlig assessor hade en årslön på 450 daler i silvermynt och en ofrälse

---

⁵⁰ Thunander, R. sida 27.

⁵¹ A.a. sida 216 ff. Vem av riksråden och regenten som hade mest makt över utnämningarna varierade över tid.

⁵² A.a. sida 35.

⁵³ A.a. sida 41.

⁵⁴ Odencrantz, J.

hade 375.⁵⁵ I jämförelse fick till exempel en gårdsdräng år 1678 en årslön på 40 daler i kopparmynt, två skjortor och fyra par skor⁵⁶ och 10 riksdaler var mer än en gesälls månadslön.⁵⁷ Det var dock inte alltid assessorerna hade någon nytta av den fördelaktiga lönen då den sällan utbetalades på grund av statens dåliga finanser.⁵⁸

Nivån av utbildning och erfarenhet varierade i hög grad mellan assessorerna, men ett flertal av assessorerna hade en akademisk utbildning och erfarenhet från andra hovrätter. Av de första assessorerna är det endast två som disputerat, båda två i Uppsala. De två, Petrus Dober och C. Hansson Lundius, hade båda tidigare kopplingar till Svea Hovrätt. Dober var son till en assessor i Svea HovR och Lundius var tidigare actuaris i Svea HovR. En akademisk utbildning blev vanligare under den senare delen av sextonhundratalet och ett flertal assessorer hade då disputerat, doktorerat och orerat i ibland annat Uppsala, Strasbourg, Jena, Leipzig och Rostock. De hade inte nödvändigtvis doktorerat i juridik utan det kunde röra sig om filosofi och till och med medicin. I Odenrantz uppräkningslista finns även orden ”reste utrikes” vid ett flertal namn vilket visar på att det rörde sig om folk som hade råd att se sig om i världen och studera en längre tid. Utrikesstudierna har inom rättshistoriska studier ansetts vara en stor bidragande faktor till receptionen av romersk rätt i Sverige.⁵⁹

4.3 Ex aequo et bono – domar och förmildrande omständigheter

Som nämnts i inledningen var döden det föreskrivna straffet för en rad brott när Göta HovR inrättades. För brott som stöld, hor, både enskilt och dubbelt, våld mot förälder, dråp/ mord, barnamord och edsöresbrott var dödsstraff det lagen föreskrev. Det faktum att dödsstraff utkrävdes för så många olika brott resulterade i att många domar underställdes hovrätten. Bara mellan åren 1635 till 1699⁶⁰ hade Göta hovrätt 1342 dödsdomar att ta ställning till. Av de 1342 så upphävdes 982. Vilket är ca 73% av de underställda dödsdomarna. Det märks hos hovrätten en motvilja mot att verkställa de dödsdomar som underrätterna dömt ut. Som Thunander skriver så saknas ofta motiveringar till varför dödsdomen ändrats och upphävandet tycks ha skett på ren rutin. Varför hovrätten valt att utnyttja sin rätt att mildra domarna får man leta efter i de

---

⁵⁵ A.a. sida 30.

⁵⁶ Lindström J, & Mispelaere, J. sida 12.

⁵⁷ Englund, P. Ofredsår. Sida 196.

⁵⁸ Thunander, R. Sida 30.

⁵⁹ Se till exempel Sven Bring och Professor Heikki Ylikangas och hans arbete ”Kampen mellan naturrätt och romersk rätt i Sverige.

⁶⁰ Perioden som nämns här går två år utöver den som undersöks i den här uppsatsen, men då det in källorna som använts inte tydligt framgår hur många det skiljer mellan 1697 till 1699 så har även de som dömdes 1698-1699 räknats in.

noteringar hovrätten gjort i vissa mål och i de brev som skickades från häradsrätterna till hovrätten när domarna skulle underställas.

För att finna vad som är rätt och billigt i det enskilda fallet skulle en prudens man, en domare med prudentia och justitia, beakta de sju circumstantiae som utvecklats under antiken. Dessa var quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo och quando.⁶¹ Endast när en domare följde dessa kunde han finna det billiga.⁶²

Exempel på när hovrättens domare funnit det billigt att avvika från lagens bokstav är många, men bland de tydligaste är fallen som behandlade Lille Sven och Clara.

4.3.1. Lille Sven

1637 åtalades Lille Sven för att ha bedrivit enfalt hor med sin kusindotter. Både Lille Sven och kusindottern erkände brott så häradsrätten dömde de båda till döden. Enfalt hor, för andra gången, var dock inte det enda som Lille Sven anklagades för. Han ska även ha ”bannat sina föräldrar, [...] var en Guds ords föraktare, fört ett våldsamt leverne [...] och förargat grannar med att ge dem öknamn.”⁶³ Inte nog med att han var anklagad för alla dessa brott lagläsaren som skickade in målet till hovrätten lade till att ”hela tingsallmogen begärer sådant ogräs kvitt bliva, befruktandes om han slipper med livet för denne laster, gör han fulle värre.”⁶⁴ Hovrätten godkände dock inte häradsrättens dom utan skickade tillbaka målet hela tre gånger med krav på bättre utredning av anklagelserna. Vid närmare granskning visade det sig att de flesta av anklagelserna var, om inte helt utan grund, så i alla fall avsevärt överdrivna och Lille Sven dömdes enbart för enfalt hor med kusindottern och bestraffades med böter. Hovrättens val av straff var inte slumpmässig utan grundade sig i en praxis, som de själva utvecklat, och Gustav II Adolfs förordning om enfalt hor.⁶⁵

4.3.2 Claras tvegifte

Ett annat exempel på när hovrätten frångår lagen och sätter vad som är rätt och skäligt framför lag är Claras tvegifte. Under perioden 1655 till 1664 underställdes sex domar gällande tvegifte varav tre där dödsdomen fastställdes. Ett av de sex målen sticker ut extra mycket, inte enbart på grund av att det var det enda fallet där en kvinna gift sig med två män utan också på grund

---

⁶¹ Orsak, person, plats, tid, kvantitet, kvalitet och genomförande

⁶² Lindberg, B. Sida 295-296.

⁶³ Thunander, R. sida 43.

⁶⁴ A.s.

⁶⁵ A.a. sida 55.

av hovrättens dom. Clara Kruus var en soldathustru som efter ett bud om att hennes man dött gift om sig. Rykten om den förste mannens död var dock högst överdrivna och han dök så småningom upp med krav på att Clara skulle anses vara hans hustru. Det föreskrivna straffet för Clara var som sagt döden, men hovrätten valde en helt unik lösning och något straff var inte aktuellt. Clara fick helt enkelt välja själv vem hon ville vara gift med. Den förste mannen fick gå ed på att acceptera hennes beslut och aldrig hålla tvegiftet emot henne. Skulle han bryta det löftet fick Clara söka skilsmässa och fortsätta vara gift med man nr. två. Som Thunander skriver så är hela affären ”en rättegång, där de manliga assessorerna ställde en kvinna i centrum, (...) man tog hänsyn till hennes känslor och önsknings, där man omsorgsfullt och klokt bedömde hennes situation.”⁶⁶

Då hovrätten mildrade 982 av de underställda brotten finns det en rad andra exempel på vad som gjorde att man omvandlade dödsstraff till böter, straffarbete, gatlopp m.m. I domsmotiveringarna återfinns formuleringar där förmildrande omständigheter räknas upp såsom ”ung därtill barfattig, icke av sitt fulla förstånd, tjuveriet av hunger och tjuvnaden ringa mot en människas liv och blod”. Hänsyn togs även till om personen tidigare begått brott och om personen ”förmodas bättra sig” alternativt ”ångrar och begråter sin synd.”⁶⁷ I fall som röde soldatfruars hor angavs ofta det faktum att mannen ”varit länge borta i fiendeland” eller att frun ”inte vetat om mannen varit i livet när brottet begicks.”⁶⁸

Det var inte bara den tilltalades inställning som kunde påverka hovrättens bedömning utan även häradets och brottsoffren, antingen själva eller släktingar. Häradet kunde skicka rekommendationsbrev där de antingen, som i fallet med Lille Sven, bad hovrätten att ”rensa ut ogräset” eller bad för mildhet.⁶⁹ Sådant hänsynstagande till bättring och den dömdes levnadsvillkor och förstånd gällde inte bara vid mildare brott som stöld, enfalt hor och tvegifte utan angavs även som skäl för leutation vid mord, barnamord och rån.⁷⁰

---

⁶⁶ A.a. sida 107.

⁶⁷ A.a. sida 63.

⁶⁸ A.a. sida 189.

⁶⁹ A.a. sida 148.

⁷⁰ A.a. sida 93-165.

4.3.3. Hovrätten, Gud och Bibeln

De straff som fanns i Appendix ansågs vara ett uttryck för Guds lag och att inte lyda Guds lag sades kunna leda till gudomliga straff i form av pest, hungersnöd m.m.⁷¹ Synen på hårda straff för ett blickande av en sträng Gud kom från den gammaltestamentliga synen på en sträng och oförsonlig Gud. Under 1600-talet krocker dock Gamla Testamentet och Mose lag med Nya testamentet och Kristi lärdomar om mildhet och förlåtelse. Rättegångsordinantian från 1614 är ett exempel på hur motstridigt det var då den å ena sidan yrkade på stränghet av rädsla för Gud och å andra sidan yrkade på att alla omständigheter i ett mål noggrant måste undersökas för att se om det kristna vore att benåda den dömda.⁷²

Motstridigheterna fanns inte bara mellan Gamla Testamentet och Nya utan även i den allmänna moraluppfattningen och lagen på ena sidan och Bibeln på den andra. I Appendix föreskrevs döden dö som straff för stölder och i bondesamhället var stöld ett grovt brott som vanligtvis straffades med döden.⁷³ Karl XI motsatte sig detta då dödstraff för tjuvar inte fanns föreskrivit i Bibeln och där Sveriges lag gick i strid mot Guds lag hade Guds företräde. Tjuvarna fick löpa gatlopp istället.⁷⁴

Ett annat område där Mose lags uppfattning stred mot den allmänna moralen var ifråga om hor och skyldskapsmål. I Moseboken var det endast den gifta kvinnans hor som straffades med döden, men i 1600-talets Sverige ansågs en gift mans hor också som ett brott som skulle straffas med döden.⁷⁵ I 1600-talets Sverige ansågs det vara ett brott om en gift man låg med sin hustrus syster och vice versa medan det tvegifte med sin hustrus syster var fullt accepterat i Bibeln.⁷⁶ Här kunde domstolarna alltså inte förlita sig på den mosaiska lagen utan hänvisade istället till Bibelns påstående att man genom äktenskap blev till ett kött. En hustrus syster var där med ens egen och det rörde sig om incest. Även relationer mellan kusiner räknades som incest och straffades därefter trots att Bibeln inte sade något om det.⁷⁷

---

⁷¹ A.a. sida 59.

⁷² A.a. sida 169.

⁷³ A.a. sida 75.

⁷⁴ A.a. sida 188-189.

⁷⁵ A.a. sida 97.

⁷⁶ Se historien om Rakel och Lea

⁷⁷ Thunander, R. sida 100-105.

5. Diskussion och analys

Hovrättens leutation och domarens arbitrio var inte en tolkning av den gällande lagen. Lagen var glasklar. Begick du till exempel dubbelt hor, stal eller dråp var straffet döden. Svaret på varför Göta hovrätt valde att mildra 73% av alla de dödsdomar som underställdes finner man istället i synen på rätten som något bestående av flera olika skikt och domarens roll som skiktens uttolkare.

1600-talet var ett århundrande genomsyrat av religion, och tron på Gud och därmed gudomliga straff var stark. Appendix införande 1608 är ett tydligt exempel på detta. Genom att till stora delar kopiera den mosaiska lagen införde man Guds lag i Sverige. Denna lag och värderingarna i den efterföljdes strikt av underrätterna. Vid hovrätterna hände dock något. De valde att allt som oftast inte följa den lag som hämtats från Bibeln. Att deras bristande respekt för lagens bokstav skulle handla om en bristande respekt för Bibeln och Gud kan avskrivas omedelbart. Istället verkar det hela ha handlat om att efterfölja teorin om en för alla gällande naturrätt.

Att assessorerna var väl bekanta med naturrättens idéer är i hög grad sannolikt då ett flertal av dem hade studerat vid universitet, både i Sverige och utomlands, och under sina studier hade de säkerligen stött på Ciceros och Thomas av Aquinos tro på en högre lag. En gudomlig lag som kom till uttryck i naturrätten. Domarna tycks ha känt till och delat det synsätt som framfördes av Carpzov och Farinacius under den tidigare delen av 1600-talet. Farinacius hävdade till och med att det var en sann och allmän regel att domaren hade rätt att avvika från lagens bokstav för att finna det rätta och hitta den geometriska proportionen i varje enskilt fall. Att assessorer som under sin universitetstid, både i Sverige och utomlands, skolats i aristotelisk metafysik och naturrätt avvek från lagens bokstav är således inte särskilt märkligt.

Avvikandet från lagens bokstav för att finna det rätta i varje enskilt fall innebar alltså inte att man direkt underkände eller omtolkade den lag som fanns utan enbart att lagen gällde ut in pluribus. Den svenska lagen ansågs helt enkelt inte passa i alla situationer. Om man sedan förlitade sig på romersk rätt, tysk rätt eller domarens eget förstånd är en annan sak. Karl XI:e själv, som förmanade hovrätten att inte avvika från lagen, fann också att det t.ex. gällande stölder inte gick att enbart förlita sig på det som var skrivet i svensk lag. Vanan att, när lagen

inte riktigt passade, förlita sig på en högre lag går igen oavsett om den högre lagen var Bibeln eller domarens förstånd.

Tron på domarens förstånd tycks inte ha handlat om en högre tro till människans förmåga utan mer om en tro på att lagens olika skikt tog sig olika uttryck. Den skrivna lagen var en sak, men som många gånger påpekats täckte den inte alla möjliga fall med alla möjliga omständigheter. När det inte gick att tillämpa lagen på ett rättrådigt sätt med den så fick man leta efter den kunskap som kunde fås genom lagens övre skikt. En prudens domare, en klok och rättrådig domare, kunde genom sitt förstånd finna den naturliga rättsordningen och därigenom följa Guds vilja. Domarens förmåga att göra detta genom sitt arbitrium var som ovan nämnts inte okontroversiellt, men kontroversen gällde inte existensen av en naturrätt härstammandes från Gud utan vem som egentligen hade förmåga att uttolka naturrätten. Som påpekades under 1600-talet ledde domares uttolkade av naturrätten till en oförutsägbarhet som inte existerat om domaren följt lagen. Problemet med oförutsägbarhet tycks inte ha påverkat hovrättens praxis eftersom de, trots tillsägelser från kungen, fortsatte att tämligen konsekvent mildra domarna. Även de tillhörande tjänstemannaadeln som stöttat Karl XI tycks ha fortsatt på den av hovrätten inslagna banan. Hovrättens fortsatta användning av leutation ska inte tolkas som kungatrots utan mer som att det skedde av vana. Axel Oxenstierna själv, som var med vid inrättandet av Göta hovrätt, uppmanade i citat i inledningen domarna att noga betrakta alla omständigheter i ett mål och kan därmed anses ha erkänt domarens arbitrio.

Om domarna verkligen förlitade sig på att de genom användandet av sitt förnuft fann det rätta och Guds verkliga vilja är oklart. Det kan mycket väl ha varit en bidragande faktor, men troligare är att det i alla fall kombinerades med den humanism som den skrivna lagen saknade. Att den Guds lag som finns nedskrivna i Bibeln på flera ställen gick emot den allmänna rättsuppfattningen har beskrivits ovan och möjligt är att den allmänna rättsuppfattningen var humanare än lagen. Problemet med detta är att den allmänna rättsuppfattningen är ett mycket vagt begrepp och inte nödvändigtvis betydde samma sak för de olika stånden. Det som man kan räkna med var genomgående i alla stånd är de Kristi bud om mildhet och nåd. Teorin om humanism baserat på Kristi bud stöds av hovrättens korta förklaringar till varför man valt att mildra domar. Barfattig, förmodas bättre sig, ångrar sig och tjuvad av hunger är alla formuleringar som tyder på att man ansåg det av stor vikt att ta hänsyn till samhällets realiteter och människor avsikter. Livets omständigheter kunde vara hårda och driva folk till brott och en person som stulit mat på grund av risken att svälta ihjäl var inte någon som i hovrättens ögon

förtjänade döden. Som både hovrätten och Axel Oxenstierna sagt så skulle folk inte dömas till döden lättvindigt utan ett människoliv väjde tyngre än en stöld.

Hur allvarligt domarna såg på sitt ansvar tydliggörs i fallet med Lille Sven. Lille Sven hade begått flera brott som enligt lagen och häradets rekommendationer borde resultera i döden, men som hovrätten endast tyckte förtjänade böter. I fallet syns tydligt den samvetsgrannhet som, trots mängden mål, hovrätten avgjorde målen med. De både krävde vidare utredning och agerade efter bud om mildhet. Genom sitt agerande byggde de vidare på en praxis som föreskrev mildhet och gjorde det möjligt för Lille Sven att bättra sig.

Det andra ovanbeskrivna exemplet, Claras tvegifte, är utifrån de källor som använts så gott som unikt. I inget annat fall framgår domarens tilltro till förnuftet så tydligt som här. Den dom som avkunnas för inte straff på tal utan bygger enbart vad som är det rätta i den givna situationen. Ett misstag från Claras sida som visade sig vara ett brott som vanligen bestraffades med döden eller böter fick istället den förnuftigaste möjliga lösning. Fallet visar på en flexibilitet och tilltro till människors förmåga att fatta egna beslut som är anmärkningsvärd. De domare som dömde i fallet måste verkligen ha varit prudens män.

Svaret på varför Göta Hovrätt upphävde nästan tre fjärdedelar av alla de dödsdomar som inkom till dem tycks vara deras humanism och tro på människan. Tron på människan tog sig uttryck inte bara i tron på den dömdes förmåga till bättring utan kanske främst tron på domarens förmåga att finna det rätta. Lagstiftningen tycks redan när den infördes ha rimmat illa med tidens moraluppfattning. Bara för att något ansågs vara fel betydde det inte att det skulle straffas med döden. Det är trots allt mycket svårt att bättra sig när man är död. Gamla testamentets oförsonlighet i Appendix fick i lagtillämpningen ge vika för Kristi bud om mildhet och förlåtelse. I en värld beskriven som en jämmerdal var man extra medveten om livets värde. Hur de män som dömde i hovrätten faktiskt tänkte kring allt detta vet vi inte. Jag har inte lyckats hitta några bevarade texter från dem. Men att de tog sitt uppdrag på stort allvar och var måna om att det skulle bli rätt det framkommer tydligt. Det är trots allt som Axel Oxenstierna sagt; en svår sak att döma enom från livet.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Brimo Albert. *Les grands courants de la philosophie du droit et de l'État*, Paris 1967.

Englund, Peter: - Det hotade huset. Atlantis. Stockholm 1989.

- Ofredsår. Andra upplagan. Atlantis. Norge 1994.

Horn, Agneta: Agneta Horns lefverne. Utgiven av Sigrid Leijonhufvud. Andra upplagan. Norstedts. Stockholm 1910.

Jägerskiöld, Stig: *Rätt och rättskipning i 1600-talets Sverige*. Den svenska juridikens uppblomstring i 1600-talets politiska, kulturella och religiösa stormaktssamhälle. Rättshistoriska studier, serie II, band IX, Angered 1984.

Lindberg, Bo H: *Brott och straff enligt more geometrico. Ett kristet-aristoteliskt krav*. Den svenska juridikens uppblomstring i 1600-talets politiska, kulturella och religiösa stormaktssamhälle. Rättshistoriska studier, serie II, band IX, Angered 1984.

Lindborg, Rolf: *Johannes Schefferus och Naturrätten*. Den svenska juridikens uppblomstring i 1600-talets politiska, kulturella och religiösa stormaktssamhälle. Rättshistoriska studier, serie II, band IX, Angered 1984.

Mauro (red), Juridisk metodlära, 2 upplagan, Studentlitteratur AB, Lund, 2018

Nehrman, David: *Inledning til then swenska iurisprudentiam civilem 1729*. Skrifter utgivna av Juridiska Föreningen i Lund. Nr 35. Acta Societatis Juridicae Lundensis. Teckomatorp 1979.

Odenrantz, Johan: Kongl. Göta Hofrätts presidenter, ledamöter och betjänter. Utgiven av Jac. Ax. Lindblom. Linköping 1803.

Strömholm Stig: *Grotius och den tidigare naturrätten*. Den svenska juridikens uppblomstring i 1600-talets politiska, kulturella och religiösa stormaktssamhälle. Rättshistoriska studier, serie II, band IX, Angered 1984.

Thunander, Rudolf: Hovrätt i funktion. Göta Hovrätt och brottmålen, 1635-1699. Lund 1993.

Ullgren, Peter. En makalös historia – Magnus Gabriel De la Gardies uppgång och fall. Första upplagan. Andra tryckningen. Norstedts. Lettland 2015.

Ylikangas, Heikki: *Kampen mellan naturrätt och romersk rätt i Sverige*. Den svenska juridikens uppblomstring i 1600-talets politiska, kulturella och religiösa stormaktssamhälle. Rättshistoriska studier, serie II, band IX, Angered 1984.

Elektroniska källor

Burius, Anders. Riksarkivet, Johannes Schefferus,
<https://sok.riksarkivet.se/sbl/mobil/Artikel/6376>, Hämtad 16/12-2020.

Lindström, Jonas & Mispelaere, Jan. *Vad fick 1600-talets arbetare i lön?*, HISTORISK
TIDSKRIFT 135:3, 2015, Sweden, <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:858548/FULLTEXT01.pdf>, Hämtad 23/11-2020.